

ÇALGILI KAHVELER VE DİĞER MUSİKİ MEKÂNLARI

İNCİLÂ BERTUĞ*

Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde kahvehanelerin yaygınlaşmasıyla toplumun bu ortak alanında musiki de kendine yer buldu.

Zamanla, değişik meslek guruplarına ve ilgi alanlarına bağlı olarak çeşitlenmeler gösteren kahvehanelerden semai kahvehaneleri, 1826'dan sonra İstanbul'da gözükmeye başlamış, özellikle ramazan aylarında yaptığı programlarla öne çıkmış, mekânları özel olarak tasarlanmıştı. "Çalgılı kahvehaneler" de denen bu mekânlarda Tanzimat'ın ilanından sonra programlı bir anlayış başlamış, yapılan müzikler daha önce âşık tarzında iken (semai, koşma, divan ve mani) II. Abdülhamid (1876-1909) dönemiyle birlikte alafranga müzikler de duyulmaya başlanmıştı. Bu kahvehanelerin çoğunluğu Laleli'de ve şehrin eğlence merkezi de sayılan Şehzadebaşı'nda toplanmıştı.

Meşrutiyet'in ilanı (1908) ile çok sayıda yayın yapılmaya başlandı. Bu yayınların halka ulaşması için İstanbul hayatına giren kıraathanelerin kahvehanelerden farkı gazete, dergi gibi süreli yayınları buldurmalarıydı. Ayrıca kıraathaneler, semai kahvehaneleri gibi ama onlardan daha geniş, daha programlı ve daha çeşitli sahne sanatlarının ve musiki fasıllarının icra edildiği yerlerdi.

Kıraathaneler daha ziyade Sultanahmet'ten Aksaray'a giden anayolun üzerinde yoğunlaşmış, tıpkı kahvehaneler gibi müşterisinin sosyokültürel kimliği doğrultusunda şekillenmişlerdi. Mesela Beyazıt'ta

1- Kahvehanede müzik icrası (Allom)

1857'de açılan Sarafim Kıraathanesi edebiyatçıların, bürokratların uğrak yeri idi. Beyazıt-Şehzadebaşı arasındaki kıraathanelerin bir kısmı özellikle ramazan aylarında musiki fasıllarıyla meşhurdu. Vezneciler'de Şems, Divanyolu'nda Arif'in Kıraathanesi, Beyazıt'ta Merkez Kıraathanesi İstanbul'un âdeta konser mekânlarıydı. Bu kıraathanelerde Kemanî Tatyos (ö. 1913), Kemençeci Vasilaki (ö. 1907) gibi müzisyenlerin yönettiği fasıl gruplarına "incesaz takımları" denirdi. Kanunî Şemsi (ö. 1921?), Lavtacı Ovrık (ö. 1936), Tanburî Ovakim, Hanende Karakaş gibi devrin çok meşhur ve değerli sanatkârları bu fasıllarda çalar ve okurlardı.

Fevziye Kıraathanesi, Fevziye

Caddesi ile Şehzadebaşı Caddesi'nin kesiştiği köşede Şehzadebaşı Sebili'nin karşısındaydı. En parlak dönemini 1885-1900 yılları arasında yaşadı. Ramazanda her gece, diğer aylarda ise cuma ve pazar günleri karagöz, meddah, kukla ve tiyatro gösterileri ile musiki fasılları olurdu. Ramazanda fasıllar dört saat sürer, program yalnız iki makamda düzenlenirdi. Fasil sırasında çıt çıkmaz hatta garsonlar gürültü olmasın diye altı keçeli ayakkabı giyerlerdi. Dinleyicileri arasında Zekâî Dede (ö. 1897), Tanburî Cemil Bey (ö. 1916), Lemi Atlı (ö. 1945), Şekerci Cemil Bey (ö. 1928) ve Udî Nevres Bey (ö. 1937) gibi devrin çok değerli müzisyenleri de vardı. Fevziye Kıraathanesi varlığını I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürdü.

* (E.) Cumhurbaşkanlığı Klasik Türk Müziği Korosu

Vezneciler’de İstanbul’un ilk apartmanı olan Letafet Apartmanı yapıldıktan sonra alt katında Darüttalim Kiraathanesi açıldı. 1916 yılında Fahri Kopuz, Darüttalim-i Musiki Heyeti’nin başına gelince bu kiraathane çok beğenilen fasılların mekânı oldu.

Bu heyette Hanende Arap Cemal (ö. 1938), Neyzen İhsan Aziz (ö. 1935), Kemanî Cevdet (Çağla) (ö. 1988) gibi müzisyenler vardı. Darüttalim-i Musiki Heyeti, ramazanda 30 gün 30 ayrı fasıl icra eder, hangi fasıl çalınacağı önceden kiraathanenin kapısına asılırdı. Dinleyicileri arasında Ahmed Rasim (ö. 1932), Ahmet Hamdi Tanpınar (ö. 1962), özellikle de en sık gelen Muhlis Sabahattin de (ö. 1947) vardı.

Kışları bu mekânlarda çalan “incesaz takımları” yazın da İstanbul’un çeşitli mesire yerlerinde görünürdü. Bunlardan en meşhurları Çırpıcı Çayırı, Kuşdili Çayırı, Göksu, Küçüküsu gibi mesire yerleri idi.

Tanzimat’ın ilanından (1839) ve özellikle de 1870’teki Beyoğlu yangınından sonra tiyatrolar, sinemalar, lokanta ve meyhaneler, bir de “alafranga meyhane” de denilen gazinolar açıldı; bu mekânlar çeşitli ve hatta yeni müzik türlerinin işitildiği mekânlar oldu.

Şehzadebaşı’nda olduğu gibi Beyoğlu’nda da başta Fransız Tiyatrosu olmak üzere (bugün Ortaoyuncular) pek çok tiyatro ve sinema, aynı zamanda konser salonu işlevi gördü. Bu salonlarda konserler verildi, operet ve müzikaller sergilendi.

Meşrutiyet’le başlayan modernleşme ile değişen Türkiye’nin toplumsal ihtiyaçlarına cevap veremeyen kiraathaneler, kahvehaneler ve gazinolar giderek şekil değiştirip eski işlevlerini kaybetti.

2- Üç farklı saz eşliğinde kahvehanede müzik icrası (M. Fuad)

KAYNAKLAR

Ataman, Sadi Yaver, *Türk İstanbul*, haz. Süleyman Şenel, İstanbul 1997, s. 51.

Atlı, Lem’i, *Hatıraları*, İstanbul 1947, s. 118.

Birsel, Salâh, *Kahveler Kitabı*, İstanbul 1975, s. 153-159, 249.

Işın, Ekrem, “Kiraathaneler”, *DBİst.A*, IV, 563-564.

İbnülemin Mahmut Kemal, *Hoş Sadâ*, İstanbul 1958, s. 280-281.

Kam, Ruşen, “İncesaz Takımları”, *Radio Dergisi*, 1943, c. 1, sy. 12, s. 16.

“Kahvehaneler”, *DBİst.A*, IV, 386-391.

Oransay, Gültekin, “Cumhuriyetin İlk Elli Yılında Geleneksel Sanat Müsikimiz”, *CDTA*, VI, 1502.

Önsan, Avni, “Tatyos Efendi”, *Türk Musikisi Dergisi*, 1951, sy. 39, s. 14-15.

Sökmen, Cem, *Aydınların İletişim Ortamı Olarak Eski İstanbul Kahvehaneleri*, İstanbul 2011.

Sürelsan, İsmail Baha, *Ahmet Rasim ve Musiki*, Ankara 1977, s. 8-11.

Yaşar, Ahmet (haz.), *Osmanlı Kahvehaneleri: mekan, sosyalleşme, iktidar*, İstanbul 2009.